

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԼԵԶՈՒՆ

Ար Պատանի մը

ԴՈՒ կը սիրես հայրենիքդ լեզուն,
այնպէս չէ՛:

Ամենքնիս արդէն կը սիրենք զայն:

Մեր լեզուի սէրը անբաժանելի կերպով միացած է երախտագիտութեան և հիացումի այն զգացումին, որ զմզ կը կապէ մեր հայրերուն հետ՝ այն զիտութեան և գեղեցկութեան անսահման գանձին համար՝ զոր անոնք լեզուի միջոցաւ տունին մարդկային ընտանիքին, որ աշխարհի մէջ Հայաստանի փառքը, մեր անուան պատիւն է:

Կը սիրենք զանիկայ, որովհետեւ անոր վրայ աշխատեցան, զանիկայ կազմեցին, ճոխացուցին, աւանդեցին՝ իրեւ սրբազան ժառանգութիւն մը՝ մեր արիւնը կրող միւլիոնաւոր երակներ, որոնց մտածութիւնը բացատրեց նա դարերով. իր ճակատագիրը՝ Հայաստանի ճակատագիրն եղաւ, իր կեանքը՝ մեր պատմութիւնը, իր թագաւորութիւնը՝ մեր մեծութիւնը:

Կը սիրենք զանիկայ, որովհետեւ իր խօսքը մեր հոգւոյն խորը կը բաղադրուի մեր զգացման հետ, կը ձուլուի մեր գաղափարներուն հետ, անոնց ամենէն ներքին աղբիւրներուն մէջ անգամ. և միայն ձեւ մը, ձայն մը, գոյն մը չէ, այլ մեր մտածումին էութիւնն իսկ է:

Կը սիրենք, վասն զի մեր մտաւոր դայեակն է, մեր մտքին ու հոգւոյն շունչը. մեր ազգային բնատուրութեան ամենէն խորունկ արտայայտութիւնն է. մեր ցեղին ամենէն հաւատարիմ և կենդանի պատկերը նոյն իսկ իր բնութիւնն է:

Կը սիրենք զանիկայ, վասն զի մեր ազգային միութեան ամենէն հաստատուն կապն է, մեր անցեալին արձագանքը, ձայնն է ապագային, ոչ միայն հայրենեաց բարբառը՝ այլ անոր հոգւոյն իսկութիւնն է:

*
*
*

Եւ զանիկայ կը սիրենք, վասն զի ամենագեղեցիկ է, ամենահարուստ, ամենահզօր, այնքան զանազանեալ՝ որ ինչպէս զայն մշակողներուն մեծագոյններէն մին ըսաւ, նա լեզուէ աւելի բան մը կ'երեւնայ, լեզունեկու համախմբում մը, կարող՝ անհուն ձեւեր և կերպարանքներ առնելու, ապշեցուցիչ կերպով ճկուն, ամէն տեսակ ոճի, պարսիկ, արաբ, լատին և յունական ոճի ազնուականութիւնը կրելու մէջ անընկճելի, բառարանի ճոխութեան և կատակերգական գոյներու կենդանութեան մէջ անգերազանցելի, զարմանալի «այլաբանութեանց ամբաւ ընդունալութեամբ և իր բնութեան բեղնաւորութեամբ՝ որով կարող է միշտ նորանոր կերպեր առաջ բերելու», հետեւաբար «ծածկուած է միշտ ընծիւղներով, ինչպէս ամենաբեղնաւոր երկիր մը՝ յաւեթական գարունի մը մէջ: Իր ծաղիկներուն մեծ մասը դեռ թաւմ է, ինչպէս նաեւ իր սաղարթները՝ որ շատ զարուհեցնում են ինչ. ներդաշնակութեան մասին գրեթէ իր նմանը չունի աշխարհի մէջ» (Մտարները կը գովեն, կը զարմանան, և նոյն իսկ կը նախանձին մեր վրայ. բայց մենք զանիկայ կը սիրենք այն գեղարարութեան համար՝ որ միայն մեզի կը յայտնուի: Իր խօսքերը մեզի համար ձայն մը ունին՝ որ կարծես երկրորդ և ծածկեալ նշանակութիւն մ'է, անբացատրելի: Իր ներդաշնակութիւնը կ'արթնցնէ մեր մէջ՝ զգացողութեանց, տեղերու, և մարդկային ձեւերու, ծանօթ ձայներու և շեշտերու, սիրելի ծանօթներու և մեռեալներու անսահման յիշատակները, մտածութիւնները, պատկերները, բանաստեղծութիւններն անմահ հեղինակներուն՝ որ մեր հոգին և արիւնն եղած են. անիկայ երաժշտութիւն մ'է՝ որ մեր գորովը, մեր ցաւը, մեր հրճուանքը, հայրենեաց սէրը կը բացատրէ, լի է խորհրդաւոր քաղցրութեամբ և ուժերով, որոնք չեն բարձրանար մինչև մեր շրթունքները, բայց կը թրթռան և կը բողբոջին մեր հոգւոյն խորը՝

իրևե մեր ընդմիջման զաղտնի զօրութիւն մը, Կը սիրենք զայն նաև անոր համար՝ որ մեր սրտին ձայնն ու մեր գիտակցութեան լոյսն է:

*
**

Բայց ինչ արժէք ունի մայրենի լեզուն սիրելը, երբ մարդս զայն չուսումնասիրեր. այս բաւական չէ. երբ մէկը զայն չուսումնասիրեր, հետեւաբար քիչ ու գէշ կերպով գիտէ, գրեթէ ինչպէս օտար լեզու մը ըլլաւ, կրնայ սիրել զանիկայ. և հարկ կ'այ ցուցնելու թէ ոչ միայն սիրոյ՝ այլ մեր շահուն հարկէն ստիպեալ պէտք ենք զանիկայ ուսումնասիրել: Մտածէ քիչ մը, Հայաստանի ո՞ր կողմն ալ ծնած ըլլաս, երբ գրիչը ձեռքդ առնուս՝ ճու մտածութիւններդ և զգացումներդ զաւառաբարբառով պիտի չբացատրես, այլ մաքուր լեզուով. նոյնը պէտք ես ընել նաև կենդանի ձայնով: Հազար անգամ գրած և խօսած ժամանակ, Հայերէն լեզուով պիտի բացատրես՝ և ըստ կարելոյն ազդու կերպով՝ ճու փափաքներդ և կարօտութիւններդ. պիտի խօսիս շահերուդ վրայ, ուրիշի սիրտն ու կամքը պիտի շարժես, առիթ պիտի ունենաս պատմելու, փաստաբանելու, ազաչելու, զքեզ արդարացնելու զքեզ պաշտպանելու. և եթէ լեզուն լաւ չգիտնաս՝ միշտ քեզի համար վիշտ և ամօթ պիտի ըլլայ, որ ըսելիքդ ուզածիդ պէս չես կրնար ըսել, և կ'ուզես գործածել գործիք մը՝ որ ձեռքերուդ չի յարմարիր. և ամենախորունկ, ամենէն գեղեցիկ զգացումներդ, մտածումներուդ և լաւագոյն պատճառաբանութեանցդ մէկ մասը պիտի կորսուի ուրիշներուն համար՝ պակասաւոր, կոշտ, մթին և տկար բացատրութեանց տեղիք տալով: Յաճախ լսեմ ես թէ շատեր աշխարհիս մէջ իրենց ճամբայ չեն կրնար բանալ, վասն զի զաղափարն են հաղորդելու ձիրքէն զուրկ են. այս բանս ճշմարիտ է ոչ միայն անոնց համար՝ որ ի բնէ զուրկ են ճարտասանութենէ, այլ նաև այն շատերուն համար՝ որոնք իրենց

զաւառաբարբառը խօսած ժամանակ ճարտասան են, բայց երբ հասարակաց լեզուն խօսին միշտ տարտամ են, անորոշ, վատահ իրենց իրենց վրայ, միշտ կապուած վախով և գէշ խօսելու գիտակցութեամբ: Քանի՜ անգամ կեանքի մէջ մեծ փնաս մը կամ մեծ օգուտ մը յառաջ կուգայ զգացումէ մը՝ կամ մտածումէ մը՝ որ անյաշող կերպով բացատրուած է և հետեւաբար հասկցուած, ըմբռնուած չէ. կամ ընդհակառակն բացատրուած են այնպիսի ձևով՝ որ բոլոր հոգւոյն քողը կը վերցնէ և ուղղակի կը դիմէ դէպ ի միտքն ու սիրտն այն անձին՝ որուն ուղղուած է: Որչափ ծանօթութիւնը, ո՞րչափ զաղափարներ կը փնաս շատ մը մտքերու մէջ, օրինակի համար, իբրև անձև, անարժէք նիւթ մը, վասն զի անոնց տէրը զուրկ է այն լեզունէ՝ որով զայն ուրիշի մտքին պիտի հաղորդէր: Կ'ըսուի թէ «մարդս այնչափ կ'արժէ՝ որչափ գիտէ». բայց յաճախ այնչափ կ'արժէ որչափ որ կրնայ իր գիտցածն ըսել: Ո՛չ այնչափ անցեալին համար՝ որքան հիմայ աւելի յաճախակի ըլլալով ամենուն համար՝ անձին զաղափարներն ուրիշին հաղորդելու առիթներն ու հարկը, զրելու՝ մամուլին համար, խօսելու՝ հասարակաց առջև, զանազան եղանակաւ մասնակցելու հասարակաց շահուն վերաբերեալ խնդիրներու, լեզուի ծանօթութիւնը հարկաւոր է միշտ: Միայն մտաւոր զարդ մը չէ, զէնք մ'է կեանքի կոռույն մէջ, մտքի ուժն ու ազատութիւնն է, սրտերու և ուրիշի գիտակցութեանց բանալին է, աշխատանքի և բաղդի գործին է:

*
**

Եւ պէտք ենք լեզուն սովորիլ, իբրև ճաղաքացիի մը պարտքը: Լեզուները ժամանակին հետ կը կերպարանափոխուին, ինչպէս կը կերպարանափոխուի ամէն բան. նոր ձայներ և ոճեր կը ստանան՝ ինչպէս որ ծառերը նոր տերեւներ կը բողբոջեն, երբեմն կը կորսնցնեն անոնցմէ փնացող-

ներէն շատերն ու տարբեր նշանակութիւն մը կ'առնուն. լեզուները կը փոփոխուին իրենց էութեամբ և կազմուածքով, բնական օրէնքի մ'արդիւնքն է:

Բայց բնական կերպարանափոխութեան հետ պէտք չէ շփոթել լեզուի ապականուածութիւնը, որ կը կայանայ, ինչպէս շատերը կ'ընեն, օտարոտի և աւելորդ բառեր և բացատրութիւններ, անիմաստ ուսմարանութիւններ, անհարազատ նշանակութիւններ և անոր բնաւորութեանը հակառակող ձևեր գործածելու մէջ: Ուրդ, ամէն կիրթ քաղաքացիի պարտքն է հայրենեաց լեզուն ազատել այս ապականութենէն, որովհետեւ, ինչպէս ամէն մարդ գոնէ ամենափոքրիկ մաս մ'ունի այն հաւաքական գործին մէջ՝ ուսելու լեզուն առաջ կու գայ, այսպէս նաեւ իւրաքանչիւրը զանիկայ խանգարելու մէջ մաս մ'ունի, թէ և ըլլայ անհունօրէն փոքրիկ՝ երբ գէշ կը գրէ և կը խօսի: Ասիկայ հեղինակներու պարտքը չէ միայն, ամէնուն պարտքն է. որովհետեւ երբ ամէնքը խեղճ և խանգարեն լեզուն, հեղինակներն ալ կը ստիպուին հասարակաց բարբարոսութեանց զուգընթանալ:

Լեզուի ազգային մեծ առևտուրի մէջ բարեխղճութեան դէմ է սխալ զբաղմունք շրջանի մէջ դնել. ամօթ է գէթ Հայու մը համար՝ բարբարոս կերպով բացատրել այն մտածումներն ու զգացումները զոր դարաւոր սերունդներու նշանաւոր հեղինակները բացատրեցին Հայկական մաքուր և զարմանալի ձևերով: Անտրամաբանութիւն է պարծենալ թէ կը սիրենք մեր հայրենիքը, երբ կը գործակցինք անոր լեզուն խաթարելու, նկատելով զանիկայ դաշտ մը՝ զոր ամէնքը կարող են կորսկոտել և ապակաշնել: Նոյն իսկ այն պատճառաւ որ նախանձայոյզ կերպով կը յարգենք ու կը պահպանենք մեր հայրերէն մեզի աւանդուած անսահման ճոխութիւնը, պէտք ենք յարգել և պահպանել լեզուի ժառանգութիւնը զոր մեզի յանձնեցին, փոխանցեցին իրրեւ փառապանծ աւանդութիւն մը, զոր մենք ալ մեր յաջորդներուն պիտի յանձնենք այնչափ մաքուր և անարատ՝

որչափ որ կը ներեն իրաց ուժը և ժամանակի օրէնքը:

Ուրեմն հայրենեաց սիրոյն համար, ազգային արժանապատուութեան և քաղաքացիական բարեխղճութեան զգացման համար, մեր անհատական շահուն և հասարակաց օգտին համար, պէտք ենք որչափ կարելի է լաւ սովորել մեր լեզուն, ընկերակոտն ո՞ր դասակարգին մէջ ալ դրած ըլլայ զմեզ բաղդը, ի՞նչ ալ ըլլայ միւր պաշտօնն ընկերութեան մէջ և ի՞նչ ալ ըլլայ մեր արհեստին վերաբերեալ զբաղումներուն բնութիւնը, Հայաստանի ո՞ր մասին մէջ ալ ծնած ըլլանք կամ սահմանուած ապրելու, պէտք ենք զայն սովորել, որովհետեւ մի և նոյն բանն է հայրենիք և լեզու, մտածութիւն և խօսք, խօսք և կեանք:

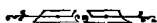
*
*
*

Լաւ ուրեմն, զայս կը գրեմ այն միակ նպատակով՝ որ քեզի սիրել տամ այս ուսումը, ապացուցանելով թէ չոր և ձանձրանալի ուսում մը չէ, ինչպէս շատերը կը կարծեն. այլ կրնանք նոյնչափ հաճոյքով սովորել, որչափ նկարչութիւնը, երաժշտութիւնը, որոց մէջ միայն զուարճութիւնը կը փնտռենք: Ուրեմն հասկցա՞ր. ես ճառ մը պիտի չգրեմ, պիտի չիջնամ քերականական մանր քննութեանց և ոչ ալ պիտի բարձրանամ բանասիրական բարձր խնդիրներու՝ որ արդէն իմ գործս չէ և նպատակիս չի յարմարիր. իմ նիւթիս վրայ պիտի խօսիմ պարզ և գործնական կերպով, այն ձևով՝ որ ամենէն աւելի իմ կարծիքդոս հասակողի կը յարմարի: Ի՞նչ քեզի համար միայն չեմ գրեր, այլ ամէն հասակի և պայմանի պատկանող բազմութեան համար՝ որ կրնայ հաճոյքով սովորել լեզուն՝ առանց անոր նպաստող ուրիշ լեզու մը սովորած ըլլալու և գրական ո՞ր և է պատրաստութենէ զուրկ ըլլալով հանդերձ, և որ սիրով ասոր պիտի փարի եթէ ամենուն մէջ տարածուած նախապաշարուած՝ թէ՛ կամքի մաս:

նաոր ձիգ մը և անհոն համբերութիւն պէտք է՝ զինքն ետ չկեցնէ իբրև իրթին գիտութիւն մ'ըլլարի սովորելէքը: Ասոր համար, ճանապարհէն քալած ժամանակ, երբեմն քեզմէ պիտի բաժնուիմ, ո՛վ սիւրելի պատանի, ուրիշներու հետ խօսելու համար, բայց այն ատեն ալ կրնան քովս զալ, վասն զի միշտ պիտի յիշեմ թէ դուն ինձի մըտիկ կ'ընես: Կրթական ճամբորդութիւն մը պիտի ընենք միասին, և ամէն կարելի ջանք պիտի ընեմ որ միանգամայն հաճոյալից ճամբորդութիւն մ'ըլլայ ասիկայ: Կրնայ ըլլալ որ երբեմն ձանձորանաս, բայց յաճախ կանգ պիտի առնու՝ մտածելու համար, մերթ պիտի ժպտիս և զոհ պիտի մնաս: Ես ուսուցիչ մը չեմ, առաջնորդ մ'եմ, Հոն, ուր անփորձ եմ՝ կերպով մը ուրիշին փորձով պիտի խօսիմ:

Ուղեորութեանդ ժամանակ ինձմէ մեծ բան մը պիտի չսովորիս. բայց յետոյ շատ բան ինքնիրենդ և ուրիշին օգնութեամբ՝ եթէ յաջողիմ, ինչպէս կը յուսամ՝ զեղու հոգւոյդ մէջ կտոր մը այն վառ սէրէն և զուարթ հաւատքէն՝ որով աշխատութեանս կը ձեռնարկեմ:

(Շարունակելի) ԹԵՐԺ. Հ. Ա. ՅԱՆՍԵԳԻԱՆ

ԱՐԵՒՈՒ ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՆՁԵՒ Ո՞Ր ԿԸ ՀԱՄՆԻ

Ժամանակին, 1917 Հոկտեմբերի Բազմավէպի մէջ, էջ 387, խօսած եմ ամենափոքր տրամագծով մոլորակաց և արանեկաց վրայ. մասնաւոր շեշտեցի և ապացուցի թէ ինչո՞ւ Լուսնթագի Ը. և Թ. արբանեակները յետագարձ շարժումն ունին: Դրանք այս անգամ մեզի ուրիշ յայտնութիւն մը պիտ'ընեն. միայն կանխաւ յիշեցնեմ թէ այս Թ. արբանեակը՝ որ 1914ին, 21 Յուլիսի գտնուած էր, Բազմավէպի մէջ տպագրական սխալմամբ 1917 անցեր է. խնդիրն այս չէ, այլ թէ՛ Ը. և

Թէ՛ Թ. արբանեակները՝ Լուսնթագէն ամենէն հեռի են, բայց Ը. արբանեակը աւելի անդր կը գտնուի քան Թ. արբանեակը, առաջնոյն հեռաւորութիւնը նշանակուած է 32425, որ եթէ վերածենք երկայնութեան չափի, կը համապատասխանէ 23,204,184 Հզմետրի:

Այս հեռաւորութիւնը բաղդատական կէտ առնելով, որ Լուսնթագը կ'ազդէ, այս հեռաւորութեան վրայ շրջեցնել տալով իր շուրջ արբանեակը կամ արբանեակներ, Արևն՝ որ քան զԼուսնթագ 1068 անգամ աւելի մեծ զանգուած ունի մինչև ո՞ր պիտի հասցնէ իր ազդեցութիւնը շրջեցնելով ասոր համեմատութեամբ մոլորակ մը:

Չկարծէք թէ դժուարին հաշիւներով պիտի խնդրենք մեր յօդուածը, ո՛չ, մեր հաշիւը շատ պարզ է:

Գտած են աստեղագէտները որ Լուսնթագը 309 անգամ աւելի զանգուած ունի քան մեր Երկիրը, այս զանգուածի հաշուով կ'ազդէ 23 միլիոն Հզմ. հեռաւորութեան վրայ գտնուող մարմնոյ կամ մարմնոց վրայ, շրջեցնել տալով իր չորս բոլորը. արդ՝ զիտենք դարձեալ ըստ օրինաց Նևտոնի, զանգուածն աւելնալով, մարմնոյ մը ուժը, ձգողութիւնը, ազդեցութիւնը այնքան աւելի կ'ազդէ ուրիշի վրայ. որեմն, Արևն որ 1068 անգամ աւելի զանգուած ունի քան Լուսնթագն, ի հարկէ այնչափ անգամ աւելի հեռաւորութեան վրայ պիտի կարենայ ազդել իր զօրութիւնը, այն է (23204184)՝ 1068 = 24772168512 Հազարամետր): Գիտենք միւս կողմէն թէ Երկրարև միջին անջատումն է 149 միլիոն Հազարամետր, բաժանմամբ կ'ունենանք (24772168512 / 149000000 = 166), այս թիւս կը նշանակէ թէ Արևն պիտի ազդէ իր զօրութիւնը 166 անգամ երկրաւ տե հեռաւորութեան վրայ, մարմնոյ մը վրայ որ կարենայ իր չորս բոլորը շրջեցնել. այս միջոցս է գրեթէ վեցպատիկ անդր քան զՊոսիդոն:

Յետ գտնելու այս հեռաւորութիւնը փորձ մ'ալ ընենք, թէ ո՞րքան կրնայ ըլլալ իր տրամագիծը և իր ամբողջական շրջանը